

Jina..... Nambari yako.....
Shule
Tarehe..... Sahihi ya Mtahiniwa.....

102/2

KISWAHILI

Karatasi ya 2

Kidato cha 4

LUGHA Ufahamu, Muhtasari,

Matumizi ya lugha na Isimu jamii)

April 2013

Muda: Saa $2\frac{1}{2}$

MTIHANI WA PAMOJA WA WEZOJE - 2013

(Hati ya Kuhitimu Kisomo cha Sekondari)

Kiswahili

Karatasi ya 2

MAAGIZO

- Andika jina lako na namba yako katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- Weka sahihi na tarehe ya mtihani katika nafasi zilizoachwa.
- Jibu maswali yote.
- Andika majibu yako katika nafasi zilizoachwa katika kijitabu hiki cha maswali

MATUMIZI YA MTAHINI

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
JUMLA	80	

1. UFAHAMU (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali

Haki za Watoto na Wanawake

Makamishina wa Tume za Haki za Binadamu, waandalizi, waalikwa, watoto, mabibi na mabwana. Kwa muda mrefu kumekuwa na tofauti katika uhustano baina ya wanajamii. Tofauti hizi zimesababisha wanawake na watoto kudunishwa. Udunishaji unachukua mwielekeo mbaya zaidi kama watoto ni wa kike.

Kupuuzwa kwa wanawake na watoto kuna historia ndefu. Jambo hili limepata **usugu** kutokana na imani hasi **zilizoota akilini** mwa wanaume na hata wanawake. **Rasilimali** na majukumu yamegawanywa kwa misingi inayowatabakisha wanajamii kuanzia wanaume, wanawake halafu chini kabisa watoto. Katika jamii nydingi, wanawake na watoto wa kike hawarithi chochote ingawa ndio wenyewe mchango mkubwa katika uzalishaji mali. Aidha mchango wao kuhusu masuala muhimu nyumbani na katika jamii hupuuzwa hata kama wamesoma kuliko waumesna akina baba zao.

Inasikitisha kuwa wanawake na watoto hawana sauti kuhusu uamuza nyumbani. Wao hulazimishwa kutenda wanavyoamriwa na wanaume. Kwa mfano, si ajabu mwanamke kulazimishwa kupika pombe na watoto kusukumizwa kwenda kununua sigara. Yote haya ni kinyume cha matarajio ya Umoja wa Mataifa kuhusu haki za binadamu.

Ili kuzuia tabia ya ‘ujuaji’ wanaume wengi hupiga marufuku redio, simu, magazeti na televisheni kwa wanawake na watoto. Amri hii hutekelezwa vikali ili wahusika wasijifunze tabia ya **kukaidi amri** za wazee. Pengine hii ndiyo sababu katika jamii fulani, neno mzee lina maana moja tu, ya wanaume waliokomaa kiumri wala si wanawake. Hii si kweli

Haki za binadamu ni msingi wa utu. Bila haki hizo mwanadamu hawezi kutumia vipawa na uwezo wake wa kiakili na kihisia kikamilifu. Udunishaji wa wanawake na watoto unapingana na ukweli huu. Imani potofu zinazoendeleta uovu huu zimejikita akilini na katika utamaduni, zinahitaji kuondolewa. Nafurahi kuwa **mmeibua** mikakati thabiti ya kulipiga vita tatizo hili. Kwa kweli, sherehe kama hizi ni muhimu sana katika kuwafumbua macho wadau kuhusu haki za wanawake na watoto. Naamini hotuba zilizotolewa hapa zitakuwa mbegu zitakazochipua mabadiliko katika fikra na matendo ya watu. Yafaa watu wakubali kuwa mke na watoto ni wenza na wadau katika safari ndefu ya maisha.

Nimeona mabango, maigizo, ngoma na michoro ya waume kwa wake, wazee kwa watoto na wavulana kwa wasichana kuhusu mada hii. Ujumbe umewasilishwa wazi. Ni **moyo uliofumwa kwa chuma** tu ambao hauwezi kuathiriwa na jumbe kuhusu nafasi ya wanawake kurithi na kusikilizwa. Lakini **vita vyapanga haviamuliwi kwa fimbo**. Kilichobaki sasa ni kufanya utafiti wa kukusanya data kuhusu mielekeo na itikadi zinazopingana na lengo letu. Kutokana na matokeo, mikakati iwekwe ili kuvunja nguvu, desturi zinazochochea taasubi za kiume.

Mabibi na mabwana, yapasa juhudini zifanywe za kusambaza habari kuhusu umuhimu wa kuheshimu na kujali binadamu wote na mchango wao. Aidha hatuna budi kuhakikisha nafasi sawa kwa kila mtu kutoa maoni na kusikizwa. Litakuwa jambo la kusikitisha kama jamii itasahau mchango wa wanawake na watoto katika kuzalisha na kulinda mali. Twahitaji kuondoa uoga kutoka kwa akina mama wasiotaka mabadiliko. Sekta zote za umma lazima zижitahidi kutekeleza haya.

Ningependa kuwakumbusha kuwa kanuni za ubalozi haziniruhusu kuingilia masuala ya ndani ya nchi hii. Hata hivyo, nalazimika kushauri jambo moja. Nashauri ibuniwe Wizara ya Maendeleo ya Wanawake, Vijana na Watoto. Wizara hii itakuwa na jukumu la kuondoa vikwazo dhidi ya wanyonge.

Kubuni wizara tu hakutasaidia. Wakereketwa washawishi mabadiliko katika sheria kuhusu wanawake na watoto hasa wajane na mayatima. **Wanaharakati** nao yapasa wahakikishe kuwa sheria hizo zinaheshimiwa. Shirika langu liko tayari kutoa msaada wa kifeopia na kitaaluma kwa sababu hii.

Mambo haya yasikomee hapa. Mrudi mlikotoka na mbuni vikundi vyta kufuatilia mapendekezo yaliyotolewa. Ni muhimu kusambaza miliyojifunza hapa ili mambo hayo yapenye katika kila nyumba. Asanteni.

- a) Tambua na kuthibitisha anayehutubia washika dau. (Alama 2)

Eleza mielekeo hasi inayosababisha wanawake na wanaume hudunishwa. (Alama 4)

- c) Kwa kuzingatia suala ibuka la haki, orodhesha haki zozote tatu ambazo wanaume na watoto wananyimwa. (Alama 3)

- d) “Vita vya panzi haviamuliwi kwa fimbo” Fafanua. (Alama 2)

- e) Taja mchango wa mwandishi wa hotuba hii katika kuirekebisha hali hii ya kudumisha wanawake na watoto. (Alama 2)

- f) Eleza maana ya
i) Kukaidi amri (Alama 1)

ii) Moyo uliofumwa kwa chuma (Alama 1)

2. UFUPISHO (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali ya ufupisho.

Sawa na jinsi binadamu alivyokuwa na idadi kuenea kutoka usuli wake, ndivyo lughya Kiswahili ilivyoenea.

Haitishwi na matatizo mengi bali inasambaa wingi kila uchao. Kiswahili kimesambaa sio tu katika nchi za Afrika Mashariki bali bara nzima na ulimwengu kwa jumla.

Lughya hii imepata hadhi na kuwanajawapo ya lughya kumi na mbili za dunia. Vivyo hivyo imetwika majukumu katika ngazi ya kitaifa na kimataifa pia.

Kwanza watu wa makabila mbalimbali huwasiliana kwa Kiswahili. Ikawa kwamba kanisani na hata vituo vya magari utawasikia watu wazungumza Kiswahili. Hali hii imedidimiza ule uhasama wa kikabila na kuleta utangamano baina ya makabila. Katika mikutano na makongamano ya kimataifa, Kiswahili hutumika sana kwa jinsi hii, ushirikiano wa kimataifa huimarishwa. Si ajabu kuwasikia Waasia, Waamerika na Waafrika wakiwasiliana kwa Kiswahili. Wao hujisi wamoja kwa sababu ya kutumia lughya moja ya Kiswahili.

Jumuiya ya Afrika Mashariki ilifanya Kiswahili lughya rasmi. Washirika husisitiza mawasiliano kwa lughya hiyo, hali kadhalika, Umoja wa Afrika uliiga sera hiyo ya kutumia Kiswahili kama lughya rasmi. Ilikuwa fahari kubwa kuwasikia viongozi kama vile Rais Fredrick Chiluba akihutubia mikutano kwa Kiswahili. Umoja huo umeandaa mikutano ya kujadili mizozo mbalimbali barani humu ambapo lughya ya Kiswahili imekuwa ikitumika katika mikutano hii. Tukirejelea hali nchini, mikutano ya viongozi imeongozwa kwa lughya ya Kiswahili. Rais wa nchi huhutubia wananchi kwa Kiswahili. Mawaziri na viongozi hufuata mtungo huo huo kueleza sera za serikali kwa wananchi. Vivyo, Kiswahili hutumiwa kupatanisha serikali na wananchi wake.

Katika kufunza Kiswahili, utamaduni na maarifa ya Waafrika hupitishwa kutoka kizazi hadi kingine. Mathalani, methali husheheni mengi kuhusu mila na destruri za jamii mbalimbali. Nyimbo, ngano na misemo vivyo hivyo. Mwaafrika amepata fursa ya kutoa mchango wake katika ustaarabu wa wanadamu kupitia lugh hii.

Wanaismu wapenzi wa Kiswahili wamejitahidi kukisanifisha Kiswahili kadri ulimwengu inavyokua kukitumia na kukionea fahari katika nyanja tunazoshiriki.

Maswali

- a) Fupishaaya mbili za kwanza kwa maneno kati ya 25 - 35 (Alama 5)

Matayarisho

Nakala Safi

- b) Eleza majukumu ya Kiswahili. (maneno 40 - 50) (Alama 8)
Matayarisho
-
-
-
-
-

Nakala sahi

3. **MATUMIZI YA LUGHA** (Alama 40)
- a) Taja irabu za sifa zifuatazo. (Alama 2)
- i) Kati / mbele mtandozo _____
- ii) Kati / nyuma mviringo _____
- b) Tunga sentensi mbili kuonyesha matumizi ya ritifaa. (*) (Alama 2)
-
-

- c) Bainisha ngeli za nomino zifuatazo. (Alama 2)

i) Bati _____

ii) Mpira _____

- d) Andika kwa wingi. (Alama 2)

Chumbani mna chatu sita

- e) Ainisha. (Alama 2)

Panya atafutwaye ameingia shimoni.

- f) Yakinisha sentesi ifuatayo. (Alama 2)

Mama hakutuchapa hakutupa chakula wala maji.

- g) Eleza matumizi ya ‘ka’ na ‘hu’ katika sentensi zifuatazo. (Alama 2)
i) Nilienda kanisani nikamkuta, nikamwamkuani nikamwomba msamaha.
-

- ii) Baba hufika nyumbani usiku wa manane.
-

- h) Andika katika useni halisi. (Alama 2)
Waziri alisema kuwa wangepata tiba ya bure kama bunge lingepitisha mswada huo.
-

- i) Tofautisha sentensi zifuatazo kimaana. (Alama 2)
j) Basi la shule ya upili ya Sokomoko limeibwa.
-

- ii) Basi la shule ya upili ya Sokomoko limeibiwa.
-

- j) Tumia mzizi ‘o-te’ katika sentensi kama: (Alama 2)
i) Kivumishi
-

- ii) Kiwakilishi
-

- k) Andika sentensi ifuatayo kulingana na maagizo. (Alama 2)
i) Hali timilifu
-

- ii) Mazoea
-

- l) Sahihisha. (Alama 2)
Vitabu hizi ambazo zimesahihishwa ni za wanafunzi.
-

- m) Bainisha shamirisho katika sentensi ifuatayo. (Alama 3)
Aliwaletea wachezaji zawadi kwa rukwama.
-

- n) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia jedwali. (Alama 4)
Wanafunzi walisoma taratibu huku walimu wakwaelekeza vizuri.

- o) Andika kwa ukubwa. (Alama 3)
Mtoto yule amemwaga kikombe cha maziwa.
-
- p) Neno kijana linawenza kutumiwa kama kivumishi au nomino, tunga sentensi kudhihirisha:-
i) Kivumishi
-
- ii) Nomino
-
- q) Eleza matumizi ya viambishi vilivyopigiwa mstari. (Alama 3)
i) Aliyemcheka
-
- ii) Uishipo
-
- iii) Chezeni
-
- r) Tunga sentensi ukitumia fa katika kauli ya kutendesha. (Alama 2)
-
- s) Toa kisawe cha; (Alama 1)
Ugali
-

4. **ISIMUJAMII** (Alama 10)
... Kastoma kuna strong tea, githeri ...
i) Hii ni sajili gani. (Alama 1)

- ii) Andika neno muafaka la Kiswahili kwa msamiati ufuatao. (Alama 3)
Kastoma

Strong tea

Githeri

- iii) Eleza sababu mbili zinazomfanya msomaji kutumia msamiati huu. (Alama 2)

- iv) Eleza sifa nne za sajili hii. (Alama 4)